

3.3. lecke: Államformák

Miután tisztáztuk, mik az állammá szerveződés elvei és céljai, azt kell megvizsgálni, mely államformákban valósulnak meg ezen elvek, és melyekben nem. Az állam célja a polgárok boldogsága. Ez nem azt jelenti, hogy a jól szervezett és kormányzott államban mindenki boldog. **A boldogság mint autarkeia a cél és az elv, amelyre tekintettel az államot kormányozni kell.** Az, hogy egy állam erre a célra irányul-e vagy sem, eldönti, hogy jól szervezett-e és jól kormányzott-e vagy sem.

Mint láttuk, Arisztotelész **realista gondolkodó**, aki nem egy ideális állam képét rajzolja meg, hanem a valóságos viszonyokat szem előtt tartva gondolkodik a jó kormányzás feltételeiről. Ezért Arisztotelész szerint **többféle módon is megvalósulhat a jó kormányzás**, hiszen a különböző népek szokásait, jellemeiket, lakóhelyük adottságait tekintve különbözőek. A kérdés mindig az, vajon a politikai közösségük az autarkeiára irányul-e vagy sem.

Az alkotmány

Arisztotelész gyakorlatias gondolkodását bizonyítja, hogy a hagyomány szerint összeállított egy 158 alkotmányból álló gyűjteményt, amely a görög polisok államformáit tartalmazta (ez azóta elveszett). **Az alkotmány görögül politeia.** Azt az **alaptörvényt** jelenti, amely meghatározza az **állam formáját, berendezkedését, az államszerveződés fő céljait, a politikai intézményrendszer működését.** Azért alaptörvény, mert a mindennapi élethez szükséges törvényeket is ehhez kell igazítani, azaz semelyik törvény sem mondhat ellent az alkotmánynak.

Arisztotelész iskolája a Lykeion egy XIX. századi festményen

A *Politikában* Arisztotelész azt vizsgálja, milyen államformák lehetségesek, és közülük melyik van összhangban az állam általános céljaival. Összesen hatféle államformát különböztet meg. Ez az osztályozás nagy

hatással volt a későbbi korok politikai gondolkodására. (Lásd erről [az arisztotelészi államformákról](#) szóló szócikket.)

Adott az állam legfőbb célja: az autarkeia, azaz a polgárok jóléte és boldogsága. Ha egy állam nem jól működik, akkor kormányzása során nem ezt a célt tartják

szem előtt. Ez esetben **nem az állam egészségének érdekét szolgálja a kormányzás, hanem csak a politikai hatalom birtokosainak az érdekét.**

Az államformák

Arisztotelész az államformákat két szempont szerint csoportosítja:

- (1) **hányan uralkodnak** az államban,
- (2) **kinek az érdekét szolgálja** az alkotmány.

	Az alkotmány a közérdeket szolgálja	Az alkotmány az önérdéket szolgálja
Egy ember uralkodik	Királyság (monarchia)	Zsarnokság (tűrannisz)
Több ember uralkodik	Arisztokrácia	Oligarchia
A nép uralkodik	Politeia (alkotmányos kormányzat)	Demokrácia

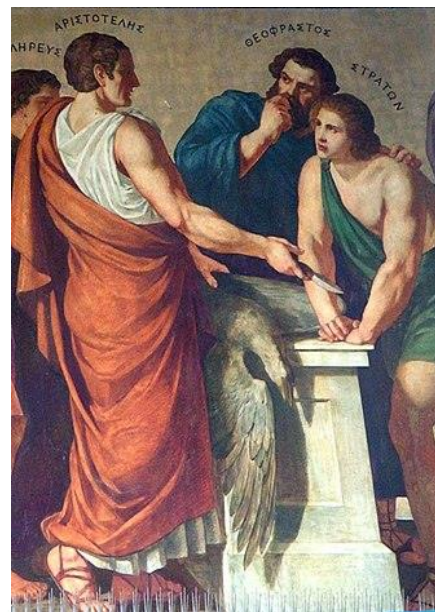
Az államban uralkodhat **egy** ember, **több** ember vagy a **nép**. Minden esetben az állam működhet helyesen vagy rosszul, azaz az autarkeia szerint vagy vele ellentétesen. A különbség abból fakad, hogy az alkotmány (*politeia*) az autarkeiát szolgálja vagy az uralmon lévők érdekeit.

Egy ember uralkodik

Amikor egy ember uralkodik az **egyeduralom**, amely lehet **királyság** (*monarchia*) vagy **zsarnokság** (*tűrannisz*). Mikor az uralkodó saját érdekét tartja szem előtt, akkor zsarnokká válik.

Egy csoport uralkodik

Amikor egy csoport uralkodik, akkor az a kérdés, mi határozza meg, kik kerülhetnek az uralkodó csoportba. Ennek két formáját különbözteti meg Arisztotelész: az **arisztokráciát** és az **oligarchiát**. Az arisztokráciában az uralkodó osztályba az **érdem szerint** kerülnek az emberek. Az *ariszton* görögül kiválót jelent. A régi görög arisztokráciára (lásd Homérosz *Iliász*) úgy tekintettek, mint a legbátrabb, legbölcsebb, legnagyobb élettapasztalattal rendelkező emberekre, akik egyúttal a legerényesebbek is voltak. Ha ezek az emberek uralkodnak, az arisztokrácia. (Az észak-amerikai indián törzsekben erre hasonlított a vének tanácsa.) Ezzel szemben az **oligarchiában** az uralkodók csoportjába **vagyoni cenzus alapján**

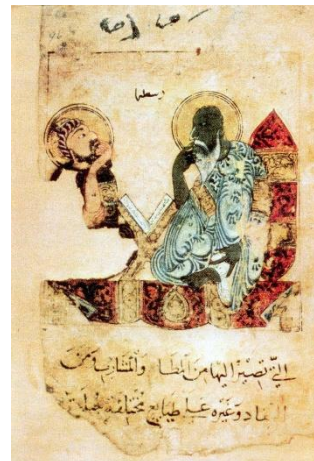
Arisztotelész és tanítványai egy XIX. századi freskón

lehetett bekerülni. Ebben az esetben az államot nem a legrátermettebbek, hanem a leggazdagabbak irányítják, akik nyilván nem szükségszerűen a legerényesebbek.

A nép uralkodik

Amikor a nép uralkodik egy államban, az Arisztotelész szerint azt jelenti, hogy **minden szabad állampolgár részt vesz a politikai döntéshozásban és az igazságszolgáltatásban**. Ez csak a polgárjoggal rendelkező szabad férfiakra volt érvényes a görög poliszokban. Ennek az államformának is két változatát különbözteti meg Arisztotelész: a **politeiát** és a **demokráciát**. Itt a politeia nem alkotmányt, hanem **alkotmányos kormányzatot** jelent, mégpedig olyant, ahol **az alkotmány az autarkeiára irányul**. Ennek az államformának van egy rossz, elkorcsosult változata, ahol a cél nem a polgárok boldogsága. Ez a **demokrácia**. Arisztotelész ezzel (részben) csatlakozik Platón demokrácia-kritikájához.

Arisztotelész ábrázolása egy XII. századi iszlám kéziratban

Ebből az osztályozásból világosan látszik, hogy Platónnal ellentétben Arisztotelész szerint **nem egy ideális államforma létezik, hanem három**. E három közül pedig egyiket sem tekinti kitüntetettnek, hiszen az, hogy egy nép melyik államforma által képes leginkább megvalósítani az autarkeiát, az számos körülménytől függ.

Minthogy szerintünk három helyes alkotmány van, ezek közt pedig szükségképpen az a legtokéletesebb, amelyet a legkiválóbb férfiak igazgatnak, ez viszont az, amelyben akad egy, erényével az egész polgárságból kimagasló személyiség, vagy egy egész nemzetség, vagy egy néposztály, s amelyben a polgárság egyik része tud engedelmessé válni, a másik pedig vezetni tud a legboldogabb élet felé. (Arisztotelész: *Politika* III, 172. oldal)

Az erény szerepe a kormányzásban

Az államformák felosztásában helyesre és helytelenre az a döntő, hogy **az uralkodók a közösség érdekét vagy a saját érdeküket követik**. E tekintetben válik nagyon fontossá az erény Arisztotelész politikai gondolkodásában. Az uralkodók erénye ugyanis éppen abban áll, hogy nem a saját, hanem a közösség érdekét tartják szem előtt. Következésképpen **nincsen jól kormányzott állam ott, ahol az uralkodók híján vannak az erénynek**.

A jellemes férfiúnak és a legtokéletesebb városállam bármely polgárának az erénye egy és ugyanaz: világos, hogy ugyanazon a módon és ugyanazon körülmények folytán alakul a jellemes férfi és a városállam, legyen az arisztokrácia vagy királyság. (Arisztotelész: *Politika* III, 172. oldal)

A politikai hatalom birtokosának azért van szüksége erényre, hogy **ne éljenek vissza a hatalmukkal**. A politikai hatalom természetének problematizálása nem az antik politikai filozófia sajátja, de az erény szerepének hangsúlyozásával Arisztotelész arra mutat rá, hogy az **erény az, amely megakadályozza, hogy a hatalommal az uralkodók visszaéljenek**. Az erény ugyanakkor önmagában nem elég: **bölcs körültekintés (fronészis)**, azaz **értelem** is kell hozzá.

A derék törvényhozónak az a feladata, hogy megfigyelje, miként válhatnak a városállamok, a különféle természetű emberek és mindennemű közösség a helyes élet és a neki elérhető boldogság részesévé. (Arisztotelész: *Politika* VII, 279. oldal)

Az uralkodókat az erény teszi államférfiakká, akiket az egész közösség tisztel, hiszen teljes erejükkel a közösség jólétén és boldogságán munkálkodnak. Ez a tevékenység vezethet csak el a közösség boldogságához. Platónhoz hasonlóan Arisztotelész is **párhuzamot von az egyéni erények és a közösség erényei között**. Az állam akkor éri el a tökéletességet, ha a vezetői és a polgárai is erényes életet élnek.

Ebből következik, hogy egy városállam akkor boldog és akkor megy legjobban a sora, ha az a legtökéletesebb. Nem lehet jó sora annak, aki nem cselekszik helyesen, mert sem az egyes ember, sem a városállam nem végezhet helyes munkát erény és értelem nélkül. A városállam derekassága, igazságérzete és megfontoltsága ugyanazon képességet és formát mutatja, amely minden igaz, okos és józan férfiban megvan. (Arisztotelész: *Politika* VII, 276. oldal)

Láthatjuk, hogy bár Arisztotelész eltávolodik Platón idealista politikafilozófiájától, mégis számos platonikus jegyet megőriz magában. Elsősorban azt, hogy **a politika célját az ideálisan elgondolt állam alapján határozza meg**. Ez pedig az, amely a jó életre és a boldogságra törekszik, és amelyben a **polgárok egymás iránt baráti értelemmel viseltetnek**, és minden megadatik a számukra a boldog élethez. Ezzel Arisztotelész is **szoros kapcsolatot tételez a politika és etika között**. Abban tér csak el Platóntól, hogy ezt az ideális politikai helyzetet többféle módon is elérhetőnek tartja, minden nép saját körülményeihez igazodva.

A városállam a hasonlóknak a társulása a lehető legtökéletesebb élet céljából. Minthogy pedig a boldogság a legfőbb jó, ez pedig nem egyéb, mint az erény tevékenysége és bizonyos tökéletes alkalmazása [...] világos, hogy ez az oka annak, hogy a városállamnak és az alkotmányának különböző változatai vannak, ti. mindenki másképp és más eszközökkel törekszik a boldogságra, és így lesz aztán az életmód és az alkotmány is más és más. (Arisztotelész: *Politika* VII, 289. oldal)

Összegzés

Arisztotelész összesen hatféle államformát különböztet meg egymástól. Ezeket egyrészt az uralkodó csoport száma szerint, másrészt aszerint csoportosítja, hogy az autarkeiára törekzenek-e alkotmányuk szerint vagy sem. Ez a hat államforma a monarchia, a türannisz, az arisztokrácia, az oligarchia,

a politeia és a demokrácia. Az uralkodóknak nagy szerepe van abban, hogy az állam melyik csoportba tartozik. Ezzel Arisztotelész is nagy szerepet tulajdonít a politikában az erénynek. Ahhoz, hogy egy politikai közösség az autarkeiát igyekezzen megvalósítani, elengedhetetlenül szükséges, hogy az uralkodók erényesek legyenek.

Kérdések:

Milyen jelentései vannak a görög *politeia* szónak?

Mi az alkotmány, miként határozza meg az államformát és milyen viszonyban áll a törvényekkel?

Melyek a helyes és melyek a helytelen államformák Arisztotelész szerint?

Mi a különbség monarchia és türannisz, arisztokrácia és oligarchia, politeia és demokrácia között?

Mi az alapja Platón és Arisztotelész demokrácia-kritikájának?

Milyen párhuzamot von Arisztotelész az egyének és a közösség erényei között?